

GUSTAV MAHLER IN DE OGEN VAN ZIJN VROUW

Het was in den herfst van 1901, toen Mahler zijn toekomstige vrouw, de destijds nog geen twintigjarige Alma Maria Schindler, leerde kennen. De door velen vereerde, door anderen gehate directeur van de Weensche Hofopera - bewonderd om zijn dirigentengenie, gevreesd om zijn niemand ontziende strengheid, waar het toewijding aan de kunst betrof - was reeds over zijn veertigste jaar heen; het fanatisme, waarmee hij zich als dirigent en componist aan zijn taak wijdde, had hem reeds fysiek gesloopt en in zijn impulsieve karakter waren op den duur trekken als despotisme, wantrouwendheid en geïrriteerdheid gaan overheerschen. Dat de buitengewoon mooie en bovendien intellectueel en artistiek heel begaafde Alma Maria haar jeugd aan dezen leelijken, afgeleefden man heeft willen offeren, was voor haar vrienden een raadsel; omgekeerd werd zij in Mahler's overwegend Joodschen vriendenkring als Christin met wantrouwen en zelfs onverholen haat ontvangen en dit vooral heeft de eerste jaren van haar huwelijksleven vaak heel moeilijk gemaakt, zóo moeilijk, dat zij thans, bijna veertig jaar later en intusschen met den dichter Franz Werfel hertrouwd, zich niet heeft willen of kunnen beheerschen in het uiten van haar grieven: de herinneringen aan haarleven met Mahler, die thans in boekvorm zijn verschenen *), bevatten felle aanvallen op velen, die haar vijandig hebben behandeld. Vrouwen als de zangeres Anna [von] Mildenburg, die Mahler met haar liefde achtervolgde, en Justine Rosé, Mahler's zuster, die op alle mogelijke wijzen tegen Alma Maria intrigeerde, mannen als Siegfried Lipiner, wijsgeerig dichter en intiem vriend van Mahler, worden in dit boek aan de kaak gesteld op een wijze, die boosaardig zou kunnen heeten indien er niet zooveel eerlijke verontwaardiging uit sprak. Doch ook over anderen wordt duchtig geroddeld, zooals over Richard Strauss en zijn vrouw Pauline de Ahna, die in deze herinnering in een niet bijster gunstig licht zijn gesteld, hij om zijn berekenende geldzucht, zij om haar indiscrete onbeheerschtheid. Daarentegen heeft de schrijfster over menschen als Zemlinsky en Schönberg, Mahler's Fransche vrienden Piquart, Painlevé en Clemenceau, den componist Charpentier en vele anderen haar volle bewondering en menschenlijke genegenheid te kennen gegeven. In elk geval stelt dit boek Mahler's naast e omgeving in een heel ander licht dan in vroegere biographieën (van Specht en Stefan) is geschied; heilige huisjes worden hier allerminst ontzien en hoewel deze levensherinneringen meermalen in een „chronique scandaleuse" ontaarden - de schrijfster heeft zich zelfs niet ontzien, afgaande op een onschuldige anecdote van Siegfried Ochs, den ouden Bruckner het verleiden van een kamenier aan te wrijven! -, toch maken de openhartigheid en de humor, waarvan deze memorie getuigen, vooral in de meer objectieve berichten en meeningen het lezen zeker de moeite waard, al krijgt het relaas soms wel erg het karakter van een oratio pro domo, waartoe zich deze gevierde, steeds door aanbidders belaagde vrouw, met haar ietwat frivole reputatie (terecht of ten onrechte doet hier niet ter zake) blijkbaar verplicht heeft gevoeld. Uit den aard der zaak staat Mahler's menschenlijke persoonlijkheid in het middelpunt van deze beschouwingen. Over Mahler's muziek staat er betrekkelijk weinig in te lezen, hoewel Alma Maria van de „Kindertotenlieder" en de Vijfde Symphonie af het ontstaan van al zijn latere werken van zeer nabij heeft kunnen volgen, daar zij de schetsen en de partituren moest copieëren; het zijn meer de levensomstandigheden, die het ontstaan van deze muziek hebben begeleid en in bepaalde gevallen hebben bepaald, welke hier met vaak groote uitvoerigheid en nog grootere onbeschoortheid zijn beschreven. Wat dit betreft is de behandeling van Mahler's vier laatste levensjaren verreweg het interessantst, omdat zich toen in zijn innerlijk leven een wending heeft voltrokken, die ook in zijn muziek duidelijke sporen heeft nagelaten. In het voorjaar van 1907 had Mahler zijn gigantische Achtste Symphonie voltooid; kort daarop namen de conflicten en intriges, die hem zijn directeurschap van de Weensche Hofopera door de jaren heen hadden verbitterd, zulke onhoudbare vormen aan, dat hij besloot zijn werkzaamheid aan deze instelling, welke door zijn toedoen tot een ongekend hoog niveau was gestegen, af te breken. Toen bovendien in Juli in datzelfde jaar zijn oudste, vijfjarige dochtertje stief, was Mahler aan een diepe psychische inzinking ten prooi; medici constateerden een ernstige hartkwaal en verboden hem op slag de eenige dingen, waarmee hij zijn zenuwgestel altijd in evenwicht had weten te houden: veel en snelwandelen, zwemmen en andere lichaamsinspanningen. Een consult bij Sigmund Freud was opgegaan en dermate egocentrisch had geleefd, dat hij op [den] duur zonder het te merken Alma Maria van zich had vervreemd, hoe goed hun uiterlijke verstandhouding ook was en met hoeveel kameraadschap hij haar ook steeds had omgeven. Hij ging zich nu verwijten, haar individualiteit geheel te hebben onderdrukt; hij voelde dat hij haar, de begaafde compositieeerlinge van Zemlinsky, volkomen onrechtmatig het componeeren had verboden zonder eigenlijk iets van haar muziek te kennen, en leerde thans met verbaasde bewondering de liederen uit Alma's meisjestijd kennen. Dit alles leidde tot een plotselinge uitbarsting van smartelijke liefdesemoties,

waarvan de in dit boek afgedrukte brieven en gedichten voor zijn vrouw een aangrijpend beeld geven, temeer daar Alma's gevoelens tegenover Mahler langzamerhand tot respect en vriendschap beperkt waren geworden. Deze stemmingen zijn in „Das Lied von der Erde“, de Negende en de onvoltooide Tiende Symphonie vastgelegd; de raadselachtige woorden en uitroepen, die in het manuscript van dit laatste werk te lezen zijn, vinden thans eindelijk uit deze publicatie van Mahler's hartstochtelijke brieven aan zijn vrouw hun verklaring.

Mahler's brieven nemen bijna de helft van dit boek in beslag. Aan het beeld van den briefschrijver Mahler, zooals wij dat door de ongeveer 15 jaar geleden bij Zsolnay verschenen brievenbundel voor oogen is gesteld, verandert deze nieuwe aanvulling weinig essentieels, afgezien van de genoemde liefdesbrieven uit Mahler's laatste levensjaren. Niettemin heeft de componist tegenover zijn vrouw doorgaans directer en spontaner zijn meeningen over muzikale verschijnselen en toestanden geuit dan zelfs tegen zijn beste vrienden en dit verleent aanzijn beschouwingen een groote levendigheid en originaliteit. Nergens elders heeft Mahler zich b.v. zóó geestdriftig over een werk als „Salomé“ van Strauss uitgelaten als hier: „Es ist ein ganz geniales, sehr starkes Werk, das entschieden zu dem Bedeutendsten gehört, was unsere Zeit hervorgebracht! Es arbeitet und lebt da unter einer Menge Schutt ein Vulkan, ein unterirdisches Feuer - nicht ein blosses Feuerwerk! Mit der ganzen Persönlichkeit Straussens verhält es sich wol ebenso! Daher ist [es] so schwer bei ihm Spreu vom von Weizen zu scheiden. Aber ich habe einen Riesenrespect vor den ganzen Erscheinung gewonnen und auf's Neue befestigt. Ich freue mich riesig darüber! Da kann ich ganz mit!“ Wat niet wegneemt, dat hij over de menselijke zijde zich van het echtpaar met geamuseerden spot heeft weten te schrijven: „Gestern Nachmittag war ich bei Strauss. {tot aan} Strauss fuhr auf, lächelte mit Duldermiene, und nun giengs zu 3en sehr lebhaft in den Quatsch und Tratsch wieder zurück.“

Uit den aard der zaak heeft de Nederlandsche lezer vooral belangstelling voor wat Mahler over ons land heeft te vertellen gehad. Zooals men weet is hij hier viermaal geweest om eigen werken te dirigeren; in October 1903 had Mengelberg met het Concertgebouw de IIIe en de IVe Symphonie voor hem voorbereid, in October 1904 leidde Mahler zijn IVe Symphonie (tweemaal op één avond!!) benevens de IIe, in Maart 1906 verscheen de Vte Symphonie met de „Kindertotenlieder“ en „Das klagende Lied“ op het programma en tenslotte heeft Mahler in October 1909 zijn VIIe Symphonie te Amsterdam laten hooren. Alleen over de eerste drie bezoeken treft men in dit boek brieven aan (in 1909 heeft Alma Maria haar man vergezeld); daarbij is echter een onjuiste dateering geschied: de brieven op pag. 313 (onderaan) tot en met 317 (bovenaan) kunnen onmogelijk in 1904 zijn geschreven maar moeten, zoowel in verband met de erin vermelde uitvoeringen als met de touristische beschrijving van Amsterdam en omstreken, van Mahler's eerste bezoek in 1903 dateeren. Over dat bezoek heeft hij zich enthousiast uitgelaten; na de aankondiging: „Nun gehe ich also zu den Grachten und hoffe sicher, den Mynheer Drogstoppel zu begegnen“ volgt een dag later:

Heute früh am Hafen mit Boot herumgefahren, dann nach Saandam, wo es herrlich ist! Beifolgend einige Ansichten, unter Anderem auch von Häuschen, wo Peter der Grosse gewohnt hat. Ich bin ganz traurig, dass Du das nicht miterlebst. Man begreift, dass in diesem Lande die Maler zu Hause sind! Die farbigen Häuser, Wiesen, Kühe, Windmühlen, Wasser, wohin man schaut, die fliegenden und schwimmenden Möwen - die Schiffe und Wälder voll Masten - und diese wunderbar verschwimmende Beleuchtung von alledem. Man könnte wochenlang hier herumbummeln. Dazu diese hochoriginellen Menschen.“ En twee dagen daarna: „Hier nutze ich jede Stunde aus. Vormittags einen herrlichen in die Landschaft hinaus. Die holländische Weide - weit und breit von entzückenden (geplasterten und bepflanzten) Wegen durchzogen und diese langen beinahe schnurgeraden im Lichte silberglänzenden Canälen welche von allen Seiten ankommen, diese grünen Häuschen, darüber dieser graublauen Wolkenhimmel mit unzähligen Vogelschwärmen!“

Over Mengelberg en zijn prachtige Concertgebouw-Orkest is Mahler niet uitgepraat geraakt; telkens weer heeft hij van zijn bewondering voor zooveel begrip en toewijding getuigd, o.a. met de opmerking, dat hij in ons land „mit der Zeit so eine Art musikalisches Inselreich“ zou hebben. Opmerkelijk is ook zijn bewondering voor Diepenbrock, dien hij „einen sehr interessanten holländischen Musiker, der sehr eigenartige Kirchenmusik schreibt“, een „famosen Componisten“ heeft genoemd; in dit verband zij hier verwezen naar de publicatie van Mahler's brieven aan Diepenbrock, in 1934 in het tijdschrift „Caecilia en De Muziek“ verschenen. Zoo is dit boek alleen reeds om de brieven, die erin voorkomen, een aanwinst voor de Mahler-literatuur en zeker ook

begeerenswaardig voor den Nederlandschen muziekliefhebber, wiens muzikaal besef, dank zij het pionierswerk van Mengelberg, zoozeer met Mahler en zijn kunst is vergroeid.

*) Alma Mahler: „Gustav Mahler. Erinnerungen und Briefe“ (Allert deLange, Amsterdam, 1940)